

16.

SINIŠA STANKOVIĆ I DRUGI SVJETSKI RAT

Milan Gulić

UDK: 32-05Stanković, S:“194“

Prethodno priopćenje

Sažetak: U radu se sagledava držanje dr Siniše Stankovića, kao vrsnog intelektualca, akademika i profesora Beogradskog univerziteta, tokom Drugog svjetskog rata. Njegovo čvrsto i jasno opredjeljenje za antifašizam u godinama pred dolazak ratnog požara na jugoslovenski prostor, uticalo je na njegov položaj i stav tokom okupacije. Penzionisanje, hapšenje, saslušanja, dani provedeni u logoru na Banjici i gotovo stalna prijetnja smrću u tim danima, karakterisali su njegov život pod okupacijom. Bliskost sa snagama otpora pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije dovela ga je u sam vrh nove vlasti na teritoriju oslobođene Srbije. Nemjerljiv je njegov značaj za obnovu rada Beogradskog univerziteta i izgradnju institucija nove države, s obzirom da se nalazio na čelu Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije. Potvrda njegovog ugleda u obliku počasti da oglasi novu Jugoslaviju sa republikanskim uređenjem i definitivni kraj monarhije u jugoslovenskom prostoru, predstavljala je snažnu simboliku. Njegovim riječima i formalno je završena jedna, a otpočela potpuno drugačija era u razvoju jugoslovenske države. Činjenica da je bio uključen u sastav jugoslovenske delegacije na Mirovnoj konferenciji u Parizu govorila je i o njegovom međunarodnom ugledu. Ovaj rad je zasnovan na dokumentima pohranjenim u Arhivu Srbije, Arhivu Jugoslavije i Istorijskom arhivu Beograda, kao i na stručnoj istoriografskoj literaturi.

Ključne riječi: Siniša Stanković, Drugi svjetski rat, Jugoslavija, okupacija, logor Banjica, Beogradski univerzitet

Složene prilike tridesetih godina XX vijeka, kako u Evropi, tako i u Kraljevini Jugoslaviji, nesumnjivo su tražile određenje intelektualca prema svim dešavanjima, a naročito prema ekstremnim ideologijama koje su postale sastavni dio društva. Među jugoslovenskim intelektualcima bilo je mnoštvo onih koji su ostajali pasivni prema događajima oko njih, dio je postao blizak ili se otvoreno stavio u službu ideologija nacizma i fašizma, a bilo je i onih čiji je antifašizam predstavljao ljudsku i moralnu potrebu sa ili bez direktne povezanosti sa lijevim ideološkim usmjerenjima. Jedan od intelektualaca čiji antifašizam nije mogao biti sporan, kao ni bliskost ljevici, bio je profesor univerziteta, ugledni biolog i francuski đak dr Siniša Stanković.

Siniša Stanković je rođen 26. marta 1892. godine u Zaječaru. Školovao se u Negotinu i Beogradu, a nakon mature u Trećoj beogradskoj gimnaziji (1910) upisao je studije pri-

rodnih nauka na Beogradskom univerzitetu. Po izbijanju Prvog svjetskog rata prekinuo je studije i kao dobrovoljac stupio u vojsku Kraljevine Srbije. Nakon državnog sloma 1915, sa dijelovima vojske i stanovništva povukao se preko Makedonije do Soluna, odakle je prebačen na Krf. Ubrzo je sa grupom srpskih studenata i đaka upućen u Francusku, gdje je kasnije dovršio studije u Grenoblu, diplomiravši na zoologiji, botanici i hemiji kod čuvenog profesora Luja Ležera. U Grenoblu je i doktorirao na temi iz oblasti zoologije u junu 1921. godine.¹

Nedugo nakon sticanja titule doktora nauka vratio se u zemlju i započeo svoju karijeru univerzitetskog nastavnika. Izabran je za asistenta u Zoološkom zavodu u okviru Filozofskog fakulteta. Već 1922. izabran je za docenta, a dvije godine kasnije za vanrednog profesora. Za redovnog profesora zoologije izabran je 1934, a iste godine (12. februara) postao je dopisni član Srpske kraljevske akademije (SKA). Za članstvo u SKA preporučen je od strane Akademije prirodnih nauka zbog svojih mnogobrojnih originalnih naučnih radova o slatkovodnim ribama, parazitima kod slatkovodnih riba, larvama malaričnih komaraca i drugim radovima.²

Osim na Filozofskom, držao je predavanja na Poljoprivrednom i Veterinarskom fakultetu. Njegovo mišljenje i stručnost bili su izuzetno cijenjeni. Kao ekspertu, povjereno mu je bilo utvrđivanje ribolovnih potencijala na dalmatinskoj obali (1924), a upućivan je i na rad u Zavod za tropske bolesti u Skoplju (1925). Takođe, bio je delegat pri Centralnom zavodu za ribarstvo (1940).³ Po zadatku Ministarstva narodnog zdravlja sprovodio je istraživanja sa ciljem što uspješnije borbe protiv malarije. Govorio je francuski, ruski i njemački jezik. Svoja naučna istraživanja posebno je usmjerio na živi svijet jugoslovenskih jezera, Prespanskog, Skadarskog i naročito Ohridskog, koje je predstavljalo jedinstveni biološki i limnobiološki fenomen.⁴

Još kao student bio je član socijalističkog studentskog kruga, a kao univerzitetski profesor pokazivao je naklonost prema studentima ljevičarima. Prema nekim podacima, čak je i ilegalna arhiva Akcionog odbora studenata skrivana u prostorijama Zoološkog zavoda kojim je rukovodio. Na sjednicama Univerzitetskog vijeća u napeto vrijeme studentskog nezadovoljstva u Beogradu 1930-ih godina, zalagao se za poštovanje prava studenata i korištenju reformu obrazovnog sistema. Uz Božidara Markovića, Kirila Savića, Pavla Savića,

¹ Максим ТОДОРОВИЋ – Ранка ПОПОВИЋ, „Синиша Станковић (1892–1974)”, *Живот и дело српских научника*, VI, Београд 2000., 197.-198.; Симо Ц. ЂИРКОВИЋ, *Ко је ко у Недићевој Србији 1941–1944. Лексикон личности*, Београд 2009., 460.; „Синиша Станковић” *Ко је ко у Југославији*, Београд – Загреб 1928., 139.

² Архив Српске академије наука и уметности, Београд (dalje: ASANU), *Dosije akademika Siniše Stankovića*.

³ Siniša Stanković je dao važan doprinos osnivanju Instituta za oceanografiju i ribarstvo u Splitu, Instituta za biologiju mora u Kotoru i Instituta za biologiju na Vranjini na Skadarskom jezeru. Naročiti trud je uložio u osnivanje Hidrobiološkog zavoda u Ohridu. (Архив Србије, Београд (dalje: AS), Универзитет у Београду (dalje: UB), G-200, С-XXXI-53; М. ТОДОРОВИЋ – Р. ПОПОВИЋ, „Синиша Станковић (1892–1974)”, 198., 219., 234.-237.; Аљубодраг ДИМИЋ, „Универзитет у Београду као научни и културни чинилац 1929–1941. године”, *Универзитет у Београду 1838–1988. Зборник радова*, (ур. Душан Татић и Ђорђе Ускоковић), Београд 1988., 209.-240.)

⁴ Njegova zainteresovanost za Ohridsko jezero može se okarakterisati kao fasciniranost. O tome je sam govorio: „Na Ohridskom jezeru misao se raspira na sve strane, vi ne mislite ništa, vi čujete samo žubor vode, čujete cvrkut ptica i konstatujete da je upravo ta tišina ispunjena svim tim zvucima koje dolaze od jezera i od živog sveta koji je na nje-mu. Uvek sam imao isto uzbuđenje, sa istom sam ljubavlju prilazio Ohridskom jezeru i nikada mi nije bilo dosadno.” Zbog rada na proučavanju Ohridskog jezera proglašen je za počasnog građanina Ohrida. (*Portreti–dr. Siniša Stanković*, scenario Branko Popović, Televizija Beograd, 1972.; „Синиша Станковић, хидробиолог и лимнолог”, *Savremena biologija*, 5/1974., br. 19, 3.-6.)

Pavla Popovića i druge protivio se preduzimanju „oštrog kursa” prema studentima.⁵ O tome je godinama kasnije govorio tadašnji student, a kasnije nosilac najviših državnih funkcija, Petar Stambolić:

Siniša Stanković je pripadao onoj grupi profesora na Beogradskom univerzitetu koji su dali punu podršku naprednom studentskom pokretu, koji se razvijao pod rukovodstvom Komunističke partije. Ta podrška za pokret bila je neobično značajna i imala je uticaj na ostali nastavni kadar na Beogradskom univerzitetu.⁶

U to vrijeme S. Stanković se nalazio i u grupi intelektualaca koji su bili okupljeni oko časopisa „za književnost, nauku, umetnost i sva društvena i kulturna pitanja” *Naša stvarnost*, koga je 1936. godine pokrenuo Aleksandar Vučo, jugoslovenski pisac nadrealista. Saradnici ovog časopisa, čiji je cilj bio „da oko sebe okupi sve napredne elemente u našoj novoj književnosti i da dovede do kompromisa između do tada teško pomirljivih književnih predstavnika i struja sa krajnje levice i jedne široko shvaćene demokratske linije”, kako je to formulisao Dušan Matić, jedan od pokretača nadrealizma u srpskoj književnosti, bili su i Radovan Zogović, Milovan Đilas, Koča Popović, Oskar Davičo, Avdo Humo, Velibor Gligorić, Veselin Masleša, dr Stefan Đelineo, Desanka Maksimović, Jaša Prodanović i Branislav Nušić. Časopis je prestao izlaziti u ljeto 1939. godine, neposredno pred izbijanje Drugog svjetskog rata, a njegov rad je Dušan Matić okarakterisao kao „narodni front u književnosti”.⁷

U vrijeme kada su nacizam, fašizam i rasizam preplavili Evropu i ostavljali snažan trag u svim sferama čovjekovog djelovanja, pa tako i u nauci, S. Stanković je 1939. godine objavio rad pod nazivom *Životni prostor*. Ovo specifično djelo polemičkog karaktera pokazalo je njegovu naučnu veličinu, ali i spremnost da se suprotstavi ekstremnim ideologijama i njihovom uplivu na naučna stanovišta. Razmatrao je položaj čovjeka u biosferi, njegov odnos prema spoljašnjim faktorima i strogo osuđivao geografski determinizam, kao osnovu rasizma i produkt teorije životnog prostora njemačkog geografa i biologa Fridriha Racela. Jasno je naglasio da se razvoj čovjeka, kao društvenog bića, ne može svesti samo na uticaj geografskih faktora, već da je u pitanju daleko složeniji proces. Smatrao je da je čovjek „daleko od krutog mehanističkog geografskog determinizma Racelove škole” i da „nema i ne može biti jednostrane i direktne zavisnosti čoveka od prirode”, jer „čovjek nije plastična masa koju spoljašnja sredina modelira, već aktivni činilac”. Po svojoj suštini, ovo njegovo djelo predstavljalo je snažnu kritiku tadašnjeg režima u Njemačkoj.⁸

„Životni prostor” Fridriha Racela ušao je u „rečnik praktične politike” 1930-ih godina, pošto se idealno uklapao u tadašnju državnu rasističku ideologiju. Uz pojmove rase i naroda, životni prostor je imao centralno mjesto. Prema mišljenju pojedinih njemačkih nauč-

⁵ М. ТОДОРОВИЋ – Р. ПОПОВИЋ, „Синиша Станковић (1892–1974)”, 239–241.; Боро МАЈДАНАЦ, „Универзитетско веће 1921–1941. године”, *Универзитет у Београду 1838–1988. Зборник радова*, (ур. Д. Татић и Ђ. Ускоковић), Београд 1988., 97–123.; Љубинка ШКОДРИЋ, *Министарство просвете и вера у Србији 1941–1944. Судбина институције под окупацијом*, Београд 2009., 321.; Dragomir BONDŽIĆ, *Beogradski univerzitet 1944–1952*, Београд 2004., 48.

⁶ *Portreti—dr. Siniša Stanković*; „Борац за науку и свој народ”, *Политика* (Београд), бр. 21692, 25. 2. 1974., 5.

⁷ Душан Матић је о свом предатном раду и својим предатним сарадницима и познатима говорио на саслушању у Одјелјенју специјалне полиције 27. јануара 1942. године, након чега је упућен у логор на Банјци „као опасан по јавни ред и безбедност у земљи”. (Историјски архив Београда, Београд (далје: ИАВ), Управа града Београда (далје: УГБ), Одјелјене специјалне полиције (далје: OSP), IV-Q-11/5, *Dosije Dušana M. Matića.*)

⁸ Синиша СТАНКОВИЋ, *Животни простор*, Београд 1939., 32–33.; М. ТОДОРОВИЋ – Р. ПОПОВИЋ, „Синиша Станковић (1892–1974)”, 223–224.

nika, narod i životni prostor činili su „svojevremenu biološku zajednicu”. Stvarajući od dodjeljenog životnog prostora „osoben kulturni okvir” jedan narod je u njega utiskivao „pečat svojih rasnih osobina”. Životni prostor jednog naroda bio je, smatralo se tada, „svuda tamo gde žive njegovi delovi”. U svom radu S. Stanković se pitao da li su težnje jednog naroda za povećanjem svog životnog prostora na račun drugih uopšte opravdane. Ukoliko uzmemo u obzir da je ovu svoju studiju pisao u avgustu i septembru 1939. godine, vidimo sasvim jasno na koga se ovo pitanje odnosilo. O tome je mnogo godina kasnije govorio:

Ja sam zbog ideja i oštre antifašističke kritike koja je izneta u mojoj knjižici o životnome prostoru dočekao da budem dva puta ‘apšen i odvođen u logor na Banjici u jednoj od naših kasarni.⁹

U ljeto 1940. godine S. Stanković je bio među istaknutim javnim radnicima, naučnicima i privrednicima koji su podnijeli zahtjev za osnivanje Društva prijatelja Sovjetskog Saveza. Ovaj zahtjev se pojavio samo dva mjeseca nakon što su zvanično uspostavljeni diplomatski odnosi između Kraljevine Jugoslavije i Sovjetskog Saveza. Cilj Društva je bio da obavještava jugoslovensku javnost o prilikama u Sovjetskom Savezu, da uspostavlja i održava „prijateljske, privredne, književne, umetničke, naučne i sportske veze između pripadnika i ustanova Sovjetskog Saveza i naše zemlje”. Ovu inicijativu potpisalo je ukupno 17 ljudi, a među njima su bili i dr Ivan Ribar, advokat i nekadašnji predsjednik skupštine, dr Đorđe Tasić i dr Sima Milošević, profesori univerziteta, Vladimir Simić, predsjednik Advokatske komore i Radomir Raša Plaović, reditelj u Narodnom pozorištu u Beogradu.¹⁰

Samo nekoliko mjeseci kasnije i Jugoslavija je bila zahvaćena ratnim požarom. Okupacija i razbijanje Jugoslavije početak su teškog perioda u životu Siniše Stankovića. U specifičnim okolnostima okupacije odlukom Univerzitetskog senata iz maja 1941. godine postavljen je za upravnika Botaničke bašte. Vrlo energično se zalagao za obnovu porušenih objekata u okviru ove ustanove, kako bi se živi svijet, koji se u njoj nalazio, mogao sačuvati od propadanja.¹¹ Međutim, već u junu iste godine njegovo ime se našlo na spisku istaknutih ljevičara koje je, prema mišljenju okupacionog aparata, trebalo uhapsiti.¹² Okupacionim vlastima nije trebalo puno vremena da preduzmu korake u tom smjeru. U sklopu namjere da potpuno pasiviziraju otpor u srpskom narodu, njemačke okupacione vlasti su pokušale na svoju stranu privući vodeće srpske intelektualce, profesore univerziteta, akademike i druge ugledne građane. Mnogi, odani antifašizmu, saosjećajni prema patnji svog naroda i razorenoj zemlji, nisu mogli biti u bliskim odnosima sa okupatorom. Zbog toga, okupacione vlasti donose 2. novembra 1941. godine odluku o hapšenju oko 700 intelektualaca „čije držanje je prethodnih godina bilo protivnemačko” i koji su bili „pripadnici lože slobodnih zidara (masoni) i komunisti”. Hapšenje su dva dana kasnije sprovele Operativna grupa njemačke policije i službe bezbjednosti i beogradska Specijalna policija. Kroz istražnu proceduru u Upravi grada Beograda i Gestapou prošlo je oko 400 ljudi, od kojih je 189 upućeno u logor na Banjici. Među njima je bio i profesor univerziteta dr Siniša Stanković. Ovi su zatvorenici imali nešto blaži tretman nego ostali, spavali su u krevetima, slali rublje kuća-

⁹ С. СТАНКОВИЋ, *Животни простор*, 82.-85.; *Portreti – dr. Siniša Stanković*.

¹⁰ IAB, UGB, OSP, IV-Q-117, *Dosije Siniše Đ. Stankovića*.

¹¹ М. ТОДОРОВИЋ – Р. ПОПОВИЋ, „Синиша Станковић (1892–1974)”, 201.-202.

¹² Dragomir BONDŽIĆ, „Beogradski univerzitetski profesori i Drugi svetski rat”, *Intelektualci i rat 1939.–1947. Zbornik radova s Desničinih susreta 2011.*, (ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2012., 275.-284.; Бранислав Божовић, *Београд под немачарском управом 1941*, Београд 1998., 193.

ma na pranje, manje su maltretirani, a i više vremena su provodili u šetnjama.¹³

Na inicijativu zatočenog dr Aleksandra Belića, nekadašnjeg rektora Beogradskog univerziteta i višegodišnjeg predsjednika SKA, utamničeni intelektualci su otpočeli seriju predavanja u krugu logora. Održano je ukupno 72 predavanja od strane 37 profesora i intelektualaca. Čak pet predavanja održao je S. Stanković i to na teme: *Ohridsko jezero*; *O jeguljama*; *O životu u morskim dubinama*; *Biologija kao nauka. Biologija i njeni putevi-ciljevi* i *Individualno razviće živih bića*.¹⁴ O boravku ovih uglednih logoraša na Banjici važno svjedočanstvo je ostavio Vladislav D. Pavlović u svom *Dnevniku*. Dnevnik je najprije vođen na toalet-papiru, a zatim na krišom doturenoj bilježnici.¹⁵ Zahvaljujući njegovom brižljivom vođenju dnevnika sačuvani su podaci o životu i radu zatočenika, o predavanjima u logoru, ali i dogodovštine i šale iz života ovih logoraša. On je napravio spisak sa 189 imena logoraša uhapšenih početkom novembra 1941. godine i smještenih u tri logorske prostorije u prizemlju. Za većinu je sakupio i lične podatke o zanimanju, godini i mjestu rođenja, bračnom statusu, djeci, adresi stanovanja, vremenu dolaska i odlaska iz logora, a u znatnom broju logoraši su ove podatke potvrdili svojim potpisom.¹⁶

U napisima Vladislava D. Pavlovića ostalo je mnoštvo svjedočanstava zahvaljujući kojima bolje razumijemo sve strahote života u logoru u okupiranoj i razorenoj zemlji. Uhapšeni intelektualci su prekraćivali vrijeme i čuvali zdrav razum u specifičnim okolnostima već

Slika 1. Akademik i sveučilišni profesor Siniša Stanković

¹³ Između ostalih, u toj grupi su bili akademici i profesori: dr Aleksandar Belić, dr Nikola Vulić, dr Aleksandar Deroško, dr Miloš Đurić, dr Viktor Novak, dr Vaso Čubrilović, dr Ivan Đaja, dr Jovan Erdeljanović, dr Petar Matavulj, dr Petar Kolendić i dr Miloje Milojević. Od istaknutih predstavnika javnog i kulturnog života utamničeni su bili Vladislav Ribnikar, direktor lista *Politika*, Risto Stijović, vajar i Veljko Petrović i Božidar Kovačević, književnici. Logor na Banjici je formiran u kasarni *Kraljević Tomislav* nekadašnjeg 18. pješadijskog puka početkom jula 1941, a prvi zatvorenici su stigli 9. jula. Rasformiran je tek početkom oktobra 1944. godine, a kroz njega je prošlo više desetina hiljada ljudi. (Sima BEGOVIĆ, *Logor Banjica 1941–1944*, I, Beograd 1989., 30.-31., 74.-75., 158.-159.; МИЛАДИН ЛУКИЋ-ЛУЛЕ, *Бањица-Маутхаузен*, Београд 2006., 21.; Димитрије КУЛИЋ, *Последњи очеви дани. Стрелбање Петра Кулића*, Београд 2002., 190.-192., 194.-196.; *Дневник Владислава Д. Павловића о животу таоца у логору смрти на Бањици у таоцким собама 3, 25 и 26*, Београд 2003., 7.; D. BONDŽIĆ, *Beogradski univerzitet*, 56.)

¹⁴ Simeon BEGOVIĆ, „Отпор zatočenika Banjičkog logora”, *Istorija 20. veka*, 30/1987., br. 1, 85.-114.; Sima BEGOVIĆ, *Logor Banjica 1941–1944*, II, Beograd 1989., 162.; *Дневник Владислава Д. Павловића*, 14., 23.-25.

¹⁵ *Дневник Владислава Д. Павловића*, 15.

¹⁶ Za Sinišu Stankovića je zapisao da je on profesor univerziteta, sa stanom u beogradskoj ulici Stojana Novakovića broj 24, da je rođen 1892. u Zaječaru, da je oženjen i da ima dvoje djece. U logor je stigao, prema V. D. Pavloviću, 3. novembra, a izašao 23. decembra 1941. godine. (*Дневник Владислава Д. Павловића*, 86.-107.)

pomenutim predavanjima i satirom, šahovskim turnirom (sa „figurama” od hljeba obojenih pepelom od cigareta), ali i „šaljivim igrama”. Pjesnik Božidar Kovačević je svoje logoraške dane ispunjavao smišljanjem duhovitih stihova o svojim logoraškim drugovima. Tako je ovjekovječio Dušana Kusovca, Aleksandra Belića, Viktora Novaka, Mihajla Ilića, Vasu Čubrilovića i druge. Po uzoru na B. Kovačevića i logorski ljekar dr Bukić Pijade je stihom opisao baš Sinišu Stankovića:

Bez Siniše zlo bi gore bilo, tamna kuća još crnja i mračna, poletno mu biološko krilo, veselost mu pitoma i zračna. Da li priča il' naučno *džaka* – reč mu glatko, jeguljasto klizi, kulja (k'o varnica iz odžaka), da nas otme sveapsanskoj krizi. On docira što nas malo znade, samo onaj biće duga veka, do istine koji se iskrade, da bez smeha nema duši leka. I obrni vasionu celu, takvog nema pod nebesnim svodom, humor mu je na zdravome vrelu, adidžar je samim svojim rodom.

Zapis u dnevniku datiran je sa 8. decembrom 1941. godine.¹⁷

Većina ovih zatvorenika puštena je kućama tokom novembra i decembra 1941, a samo pojedini su zadržani do januara 1942. godine.¹⁸ Privođenje Siniše Stankovića, kao i njegovo puštanje, bila je odluka Gestapoa. Međutim, postojale su izvjesne pretpostavke da je pušten nakon intervencije njegovog prijatelja, čuvenog njemačkog zoologa i ekologa, Augusta Fridriha Tinemana.¹⁹ Vladislav Pavlović je ostavio kratku zabilješku o izlasku iz logora S. Stankovića:

23. 12. u podne otišao je Siniša sa 3 ruksaka. Pri izlazu iz dvorišta pozdravio nas je mahanjem ruku, a uz put je sreo kaplara i po njemu pozdravio svu bratovštinu.²⁰

Po izlasku iz logora S. Stanković se nastojao vratiti svojim redovnim dužnostima u okviru institucija pod okriljem Beogradskog univerziteta.²¹

Međutim, nedugo nakon puštanja iz logora S. Stanković je, prema odluci Božidara Bećarevića, šefa IV „antikomunističkog” odjela Specijalne policije, priveden na informativni razgovor kao jedan od potpisnika inicijative za osnivanje Društva prijatelja Sovjetskog Saveza. Na saslušanju krajem decembra 1941. godine tvrdio je da je Društvo trebalo da ima isključivo „kulturno-privredni karakter”, a nikako politički, i da je on samo bio potpisnik, ali ne i inicijator za osnivanje Društva. Odbacio je tom prilikom optužbe da se još tokom studija u Francuskoj isticao kao ljevičar, kao i da je bio nosilac „levičarske komunističke struje” među univerzitetskim profesorima u Beogradu. Sumnjičen je i zbog saradnje u listu *Nаша stvarnost*, koji je okarakterisan kao „levičarski orijentisan časopis”, kao i za držanje predavanja iz biologije i fiziologije „u komunističkom duhu” na Kolarčevom narodnom univerzitetu. Čak su postojale pretpostavke da je u periodu prije početka rata u Jugoslaviji primao novac od sovjetskih tajnih službi. Sva ova sumnjičenja odlučno je negirao.²²

Bez obzira na to, S. Stanković je 26. januara 1942. godine vraćen na mjesto upravnika Botaničke bašte i Zoološkog zavoda. Iako je ove dužnosti obavljao u specifičnim okolno-

¹⁷ *Дневник Владислава Д. Павловића*, 12., 30.-31.

¹⁸ *Logor Banjica: logoraši. Knjige zatočenika koncentracionog logora Beograd-Banjica (1941–1944)*, I, (prir. Evica Micković i Milena Radojčić), Beograd 2009., 46.-48.; S. BEGOVIĆ, *Logor Banjica*, I, 156.-157., 160.

¹⁹ М. ТОДОРОВИЋ – Р. ПОПОВИЋ, „Синиша Станковић (1892–1974)”, 241.

²⁰ *Дневник Владислава Д. Павловића*, 109.

²¹ *Isto*.

²² IAB, UGB, OSP, IV-Q-117, *Saslušanje Siniše Stankovića*; IAB, UGB, OSP, IV-Q-111/35, *Dosije Srbislave D. Kovačević*.

stima okupirane i razorene zemlje i uprkos činjenici da se nalazio u poziciji „sumnjivog” čovjeka, borio se za nauku i ustanove kojima je rukovodio. Nastojao je da se otklone tragovi razaranja nastalog u njemačkom bombardovanju Beograda i da se Botanička bašta ponovo otvori za posjetitelje, kao i da njeni eksponati opet dobiju važnost u razvoju nauke. U bombardovanju Beograda teško je oštećena popularna „staklara”, kao i znatan dio biljnog fonda koji se nalazio u njoj.²³

Sa podjednako velikim problemima suočavao se i u Zoološkom zavodu. U prostorijama te institucije čuvao se preostali inventar Poljoprivredno-šumarskog fakulteta, koji je uništen u bombardovanju Beograda aprila 1941. godine. Osim toga, Zoološki zavod je oskudjevao u svim potrepštinama. Sačuvan je apel S. Stankovića od 7. septembra 1942. godine u kome upozorava da zbog nedostatka tekućina za konzerviranje zavodska zbirka lagano propada i da je djelimično već propala. Molio je tom prilikom da se Zavodu dodijeli kredit od 10.000 dinara za nabavku tekućina, kao i potrebni kancelarijski i materijal za održavanje čistoće u zavodskim prostorijama. Zapisao je tada:

U više mahova u mesečnim izveštajima, uprava Zoološkog zavoda, skretala je pažnju Dekanatu na to da Zoološki zavod ne raspolaže nikakvim kreditima za nabavku konzervirajućih tečnosti (alkohola, formola i dr.), za održavanje zavodske zbirke. Već godinu i po dana od rata, nema mogućnosti da se u preparatima obnavljaju tečnosti usled čega su konzervirani primerci u opasnosti da propadnu, a delom su i propali.²⁴

Bez obzira na nesumnjivu stručnost, zalaganje i posvećenost nauci, 21. decembra 1942. godine donijeta je odluka o njegovom penzionisanju. Već 18. januara naredne godine, odlukom predsjednika Ministarskog savjeta razriješen je svih dužnosti na Beogradskom univerzitetu. Siniša Stanković je u roku od mjesec dana sklonjen kako sa mjesta upravnika Zoološkog zavoda i Botaničke bašte, tako i sa mjesta redovnog profesora na Filozofskom fakultetu. Očigledno da je nepovjerenje kod njemačkih vlasti bilo važnije od njegovog ugleda, naučnih i stručnih kvaliteta i potrebe koju su krhotine Beogradskog univerziteta imale u mračno vrijeme okupacije.²⁵

Otrprike u vrijeme kada je uklonjen sa Univerziteta, Siniša Stanković postaje član Glavnog narodnooslobodilačkog odbora (GNOO) za Srbiju. Među intelektualcima je agitovao u korist partizanskih snaga. O njegovoj bliskosti sa Komunističkom partijom Jugoslavije (KPJ) svjedočanstvo je ostavila Jelena Popović, koja je u jednom periodu bila zadužena za održavanje veze između njega i partijske organizacije. U okupiranom Beogradu, u Kablarскоj ulici, S. Stanković je održao tajni sastanak sa dr Blagojem Neškovićem, španskim borcem i članom GNOO za Srbiju.²⁶ Na tom sastanku dogovoreno je bilo da se Siniša Stanković prebaci na oslobođenu teritoriju u Jajce, kako bi učestvovao na Drugom zasjedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ). Međutim, okupacione vlasti su uspjele doći do imena oko 200 ljudi bliskih KPJ, a među njima su bili i članovi

²³ U jednoj predstavi, kojom je tražio pomoć za Botaničku baštu, S. Stanković je zapisao: „Svake godine od početka meseca maja pa do meseca novembra Botanička bašta bila je otvorena za publiku, to je sada nemoguće pošto je bašta neuređena, već nam je dosadila publika s pitanjima zašto se bašta ne otvara a čak se čuju i izvesne pretnje.” (AS, UB, G-200, I-38/1942, br. 23. i 1958; AS, UB, G-200, IV-6/1942, br. 711)

²⁴ AS, UB, G-200, IV-8/1942, br. 36.

²⁵ AS, UB, G-200, VIII-97/1943, br. 21. i 187.

²⁶ IAB, Memoarska građa (dalje: MG), 1240/MG-III-18, *Svedočenje Jelene Popović*; Венцеслав ГЛИШИЋ, *Докуме Благоеу Нешковичу. Прилози за биографију*, Београд 2011., 52.

GNOO za Srbiju. Ubrzo je S. Stanković ponovo uhapšen od strane Specijalne policije, zatim odveden u zatvor u Đušinoj ulici, a u martu 1944. godine ponovo se našao u logoru na Banjici.²⁷

Drugi boravak u logoru u znatnoj mjeri olakšali su njegovi prijatelji Stefan Đelineo²⁸ i Petar Nikezić,²⁹ koji su se nalazili na radu u logorskoj ambulanti i koji su, ističući njegovo stvarno ili izmišljeno loše zdravstveno stanje, uspjeli da mu poprave ishranu i uslove smještaja u logoru. U dogovoru sa glavnim logorskim ljekarem Žarkom Fogarošom, preporučili su S. Stankoviću da simulira grčeve u stomaku, kako bi bio smješten u logorsku ambulantu. Boravak u logorskoj ambulanti omogućio mu je drugačiji položaj u odnosu na ostale logoraše, kako u pogledu uslova smještaja, tako i u pogledu ishrane. Sudeći prema svjedočanstvima Petra Nikezića, boravak u ambulanti spasio je život S. Stankoviću. Šef logora Svetozar Vujković, kao osvjedočeni antikomunista, imao je namjeru da strijelja Sinišu Stankovića.³⁰ Za njega je znao reći: „Kakav je to profesor Univerziteta, zet pomoćnika ministra unutrašnjih poslova (Cvetana Ceke Đorđevića, prim. aut.),³¹ koji ide u komuniste?” Žarko Fogaroš je, takođe, svjedočio o terminologiji koju je S. Vujković koristio kada se pomene ime Siniše Stankovića. Jednom prilikom je rekao: „Majku mu komunističku! Poznajem ja njega. Ubiću ga svojeručno!”³²

Od sigurne smrti, sudeći prema namjerama šefa logora, Sinišu Stankovića je spasio manevr dr Fogaroša, koji je ubjedio Nijemce da se na S. Stankoviću isprobavaju dostignuća njemačke medicine i da ona daju rezultata. Nijemci su se itekako zainteresovali za taj „slučaj” i zahtjevali redovne izvještaje o zdravstvenom stanju S. Stankovića i napretku u liječenju uz pomoć njemačkih lijekova. Žarko Fogaroš je to iskoristio i izdejstvovao da se S.

²⁷ AS, UB, G-200, Komisija za obnovu Beogradskog univerziteta (dalje: KOBUB), fascikla 1, *Spisak nastavnog i pomoćno-nastavnog osoblja kao i ostalog osoblja Filozofskog fakulteta koje je za vreme rata i okupacije bilo odvedeno u koncentracione logore, zatvarano, internirano i na prisilnom radu*; M. ТОДОРОВИЋ – Р. ПОПОВИЋ, „Синиша Станковић (1892–1974)”, 199.–200., 241.–242.

²⁸ Dr Stefan Đelineo (Stari Grad, Hvar, 1898 – Beograd, 1971), fiziolog i univerzitetski profesor. Školovao se u Splitu, Beogradu, Lajpcigu i Beču. Radio je kao srednjoškolski profesor u Pirotu, Kruševcu, Prilepu i Smederevu. Od 1929. radio je u Zoološkom zavodu Filozofskog fakulteta, gdje je 1931. izabran za asistenta. Doktorirao je 1933, a u zvanje docenta je izabran četiri godine kasnije. Tokom okupacije nalazio se u logoru na Banjici. Nakon rata radio je kao profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i Filozofskom i Prirodno-matematičkom fakultetu u Beogradu, a postao je i dopisni član Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU). Bio je osnivač i prvi direktor Instituta za izučavanje ishrane naroda. Objavio je niz značajnih naučnih radova. (*Српски биографски речник*, III, Нови Сад 2007., 483.–484.; С. Ц. ЋИРКОВИЋ, *Ко је ко у Недућевој Србији 1941–1944.*, 172.–173.)

²⁹ Petar Nikezić je u logoru boravio kao talac zbog sina Marka koji se nalazio u vrhu partizanske borbe, a nakon rata bio jugoslovenski diplomata i ministar inostranih poslova.

³⁰ Svetozar Vujković (Beograd, 1898 – ?, 1949) je bio viši policijski komesar. Od 1921. je radio u Upravi grada Beograda kao agent, arhivar i šef IV Odjeljenja opšte policije. Komesarska uprava Milana Aćimovića imenovala ga je za šefa logora na Banjici. Poznat je bio po izuzetno surovom odnosu prema logorašima. Oktobra 1944. je pobjegao iz Beograda. Novim jugoslovenskim vlastima je izručen u julu 1945, a novembra 1949. godine je strijeljan kao ratni zločinac. (*Српски биографски речник*, II, Нови Сад 2006., 376.–377.; С. Ц. ЋИРКОВИЋ, *Ко је ко у Недућевој Србији 1941–1944.*, 109.–110.)

³¹ Cvetan Ceka Đorđević (Niš, 1893 – Beograd, 1944), policijski funkcioner. Gimnaziju i Pravni fakultet završio je u Beogradu. U međuratnom periodu bio je sekretar, šef odjeljenja i inspektor u Ministarstvu unutrašnjih poslova. Tokom okupacije je bio načelnik Odjeljenja za državnu zaštitu, zatim pomoćnik ministra unutrašnjih poslova i na kraju državni sekretar Predsjedništva Ministarskog savjeta. Gušio je otpor protiv okupatora i širio kolaboracionističku propagandu. Činovnik kvislinške vlade Milana Nedića, optuživan je za bliskost za Zborom Dimitrija Ljotića i kao takav likvidiran od strane četnika u jednoj vili ispod Avale. Nakon rata je, posthumno, proglašen za ratnog zločinca. (*Српски биографски речник*, III, 588.; С. Ц. ЋИРКОВИЋ, *Ко је ко у Недућевој Србији 1941–1944.*, 184.)

³² IAB, Memoarska građa – Banjički logor (dalje: BL), 755, *Sećanje dr Žarka Fogaroša*; IAB, BL-755, *Sećanja Petra Nikezića*; S. BEGOVIĆ, *Logor Banjica*, II, 89.–91.; Сима БЕГОВИЋ, „Професори и академици у логору на Бањници“, *Универзитет у Београду 1838–1988. Зборник радова*, (ур. Д. Татић и Ђ. Ускоковић), Београд 1988., 241.–261.

Stanković isključio iz nadležnosti Specijalne policije, s obzirom da su logoraši dijeljeni prema tome da li su bili u nadležnosti srpske Specijalne policije ili njemačkog Gestapoa. Saznavši za to, šef logora Vujković je rezignirano poručio: „Ipak ću ja to komunističko đubre ubiti!” Međutim, komandant logora Fridrih poručio mu je da će „loše proći, ako se Stankoviću nešto dogodi”.³³

Kada se krajem septembra i početkom oktobra 1944. godine počela slamati njemačka vlast na prostoru Srbije, otpočelo je i prikriivanje počinjenih zločina. U sklopu toga donijete su odluke o rasformiranju logora, a samim tim i logora na Banjici. Haotična situacija na okupiranim područjima prenosila se i na sam banjkički logor. Petar Nikezić je ostavio svjedočanstvo o telefonskom razgovoru između šefa logora Vujkovića, koji tih dana nije bio u Beogradu, i njegovog prvog saradnika Radomira Čarapića. U tom razgovoru naredeno je puštanje svih preostalih logoraša, osim onih „prve kategorije”. Na pitanje R. Čarapića o eventualnom puštanju S. Đelinea i S. Stankovića, Svetozar Vujković je poručio: „Oni neka me svakako sačekaju.”³⁴ Međutim, zahvaljujući uticaju koji je P. Nikezić ostvarivao na R. Čarapića i obećanju da će mu, nakon oslobođenja, biti dodijeljena služba u policijskoj upravi u Beogradu, isti je, koristeći se odsustvom S. Vujkovića, potpisao tri blanko izlaznice. Zahvaljujući tome, Stefan Đelineo, Siniša Stanković i Petar Nikezić uspjeli su pobjeći iz logora 3. oktobra 1944. godine, prije njegovog potpunog rasformiranja. Tadašnja zatvorenica logora Anka Kumanudi sjećala se trenutka njihovog bjekstva: „Naime, mi smo videli kako jedan žandarm juri za nekim i pita da li je neko video *onoga sa bradicom*, a to je bio Đelineo.”³⁵

Nakon bjekstva iz logora S. Stanković se narednih dana skrivao, sve dok 20. oktobra 1944. godine nije oslobođena jugoslovenska prestonica. Ubrzo po oslobođenju, on je postao prvi predsjednik Narodnooslobodilačkog fronta Beograda. Takođe, uključen je u pripreme za sazivanje Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije (ASNOS). Kada je ASNOS konačno konstituisan, on je izabran za predsjednika Predsjedništva, Aleksandar Ranković i Stanoje Simić za potpredsjednike, a Petar Stambolić se našao na mjestu sekretara. Iako je smatrao da je to mjesto trebalo pripasti „nekom ko se puškom borio”, obećao je da će se zalagati za stvaranje Srbije „velike po duhu i demokratskim idejama”. ASNOS je, kao vrhovni zakonodavni i izvršni organ državne vlasti u Srbiji preuzeo brigu o organizovanju državne uprave, izgradnji narodne vlasti, rukovođenju privredom, obnovi porušenog, ishrani i snabdijevanju stanovništva, izgradnji prosvjetnog i pravosudnog sistema i zdravlju stanovništva. S obzirom na visoke dužnosti koje je obavljao, postao je vrlo aktivan u javnosti, puno je pisao, radio i govorio na javnim skupovima. Imao je važnu ulogu u izgradnji Srbije kao federalne jedinice u okvirima Jugoslavije.³⁶

Dostupno nam je svjedočanstvo Petra Stambolića o tim danima i saradnji sa S. Stankovićem:

Posle rata radili smo zajedno u GNOO-u i u ASNOS-u, bilo je mnogo posla. Kasnije smo o tom vremenu govorili kao o *asnosovskom*, kao o vremenu u kome se radilo dan i noć. Drug

³³ IAB, BL-755, *Sećanja dr Žarka Fogarosa*.

³⁴ IAB, BL-750, *Sećanja Petra Nikezića*.

³⁵ IAB, 1881/MG-XI-143, *Svjedočanstvo Anke Kumanudi*; Љ. ШКОДРИЋ, *Мунисипалство просвете и вера у Србују 1941–1944.*, 331.

³⁶ AS, Skupština Republike Srbije (dalje: SRS), G-18, Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije (dalje: ASNOS), fas. 1, *Izveštaj Predsedništva Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije o dosadanjem radu*; Branko PETRANOVIĆ, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, Beograd 1992., 690.-691.

Siniša je bio jako angažovan, ali nikad nije prestao da misli o nastavljajući svoga naučnog rada, i upravo on se kolebao u to vreme između političkih funkcija i političkoga rada, rada na organizovanju nauke i univerziteta i želje da nastavi svoj naučni rad na biološkim studijama.³⁷

Upravo u vrijeme kada se nalazio na visokim državnim položajima, S. Stanković se posvetio i obnovi rada Beogradskog univerziteta. Ubrzo nakon oslobođenja Beograda suspendovane su sve dotadašnje univerzitetske vlasti, a odlukom GNOO-a za Srbiju formirana je 1. novembra 1944. godine Komisija za obnovu Beogradskog univerziteta, koja je imala zadatak da ustanovi stanje na Univerzitetu, preuzeme univerzitetske poslove i učini neophodne korake za njegovu obnovu. U toj Komisiji se našao i dr Siniša Stanković, zajedno sa dr Borislavom Stefanovićem, dr Vasom Čubrilovićem, dr Sretenom Šljivićem, dr Bajom Bajićem, dr Jevremom Nedeljkovićem, dr Jovanom Đorđevićem, dr Stefanom Đelineom, dr Petrom Kolendićem, dr Aleksandrom Lekom i dr Mladenom Josifovićem.³⁸

Vrlo brzo je obnovio rad Zoološkog zavoda, čiji je inventar nestao u paljevini nove zgrade Beogradskog univerziteta na Kraljevom trgu, a zalagao se i za što bržu uspostavu redovne nastave na Univerzitetu i obnovu naučnog rada.³⁹ O tome je kasnije svjedočio njegov kolega, profesor Radoslav Andus:

Teško je zaboraviti sa koliko se žara i privrženosti školi, neposredno po oslobođenju, jedva oporavljeni banjčki zatočenik Siniša Stanković latio ubrzanog obnavljanja okupatorskom rukom popaljenog Zoološkog zavoda. Sa koliko je predanosti i samopregora profesor Stanković, trajno narušenog zdravlja ali čudesne energije, i pored šire angažovanosti i u izgradnji naše nove društvene zajednice, primio na sebe najveći deo tereta nastave na Katedri, dočekujući prve posleratne generacije studenata kao željno i dugo očekivane saradnike na istom poslu.⁴⁰

Na zasjedanju Velike antifašističke narodnooslobodilačke skupštine Srbije, održane od 9. do 12. novembra 1944. godine S. Stanković je izabran i za vijećnika AVNOJ-a.⁴¹ Na trećem zasjedanju AVNOJ-a u oslobođenom Beogradu od 7. do 10. avgusta 1945. godine izabran je u njegovo predsjedništvo, kao i za člana Zakonodavnog odbora. Kada je ASNOS prerastao u Narodnu skupštinu Narodne Republike Srbije on je postao predsjednik njenog Prezidijuma. Zajedno sa Jašom Prodanovićem bio je nosilac Zemaljske liste Narodnog fronta Srbije za Ustavotvornu skupštinu na novembarskim izborima 1945. godine. Nakon što je konstituisana dvodomna Ustavotvorna skupština, on je bio član i njenog predsjedništva.⁴²

³⁷ *Portreti—dr. Siniša Stanković.*

³⁸ Kasnije su u Komisiju ušli i dr Dušan Nedeljković, dr Pavle Savić, dr Radovan Lalić, dr Petar Jovanović, dr Dragoljub Jovanović, dr Petar Matavulj, dr Stevan Jakovljević i dr Milan Bartoš. (AS, UB, G-200, KOB, fas. 1, *Izveštaj o radu Komisije za obnovu Univerziteta*; AS, UB, G-200, KOB, fas. 2, br. 1114/45; Момчило МИТРОВИЋ, „Обнова Универзитета 1944–1947. године”, *Универзитет у Београду 1838–1988. Зборник радова*, (ур. Д. Татић и Ђ. Ускоковић), Београд 1988., 263.-280.; D. BONDŽIĆ, *Beogradski univerzitet*, 70.-71.)

³⁹ Ukupna šteta nanijeta tokom rata i okupacije Beogradskom univerzitetu procenjena je na skoro 331 milion predratnih dinara. Najveća oštećenja pretrpjeli su Poljoprivredno-šumarski, Filozofski, Tehnički i Medicinski fakultet. (AS, UB, G-200, KOB, fas. 1, *Rekapitulacija štete na Univerzitetu u Beogradu u toku rata 1941–1944*; AS, UB, G-200, KOB, fas. 1, *Opšti pogled na potrebe za obnovu Univerziteta u Beogradu*; AS, UB, G-200, KOB, fas. 1, *Izveštaj o radu Komisije za obnovu Univerziteta*; M. ТОДОРОВИЋ – П. ПОПОВИЋ, „Синиша Станковић (1892–1974)”, 202.-203.)

⁴⁰ Растанак од учитеља”, *Политика* (Београд), бр. 21692, 25. 2. 1974., 5.; „Растанак од учитеља”, *Savremena biologija*, 5/1974., бр. 19, 1.-2.

⁴¹ Архив Југославије (dalje: AJ), Президијум Народне скупштине ФНРЈ (број фонда 15), fas. 5, br. opisa 79, *Spisak članova AVNOJ-a federalne jedinice Srbije*.

⁴² AJ, 15-5-79, *Veće naroda—Zakonodavni odbor*; AJ, 15-1-1, *Spisak većnika Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije po federalnim jedinicama*; AJ, 15-1-6, *Predsedništvo AVNOJ-a izabrano na III zasjedanju 9. avgusta 1945*

Siniši Stankoviću pripala je čast da pročita Deklaraciju o proglašenju Federativne Narodne Republike Jugoslavije pred Ustavotvornom skupštinom 29. novembra 1945. godine. Izgovorivši čuvene riječi „Demokratska Federativna Jugoslavija proglašuje se narodnom republikom pod imenom Federativna Narodna Republika Jugoslavija!”, obilježio je stvaranje nove Jugoslavije i postao jedan od njenih simbola.⁴³ Činjenica da je baš njemu povjeren taj svečan, odgovoran i važan čin proglašenja nove države imala je nekoliko razloga. Njegov ugled u naučnim i političkim krugovima, kredibilitet ljevičara koji je propatio tokom okupacije, kao i činjenica da je bio sjajan govornik, sa izraženom lakoćom govora i izvanrednom dikcijom, imali su znatnog uticaja na preuzimanje uloge „glasnika nove Jugoslavije”. O tom činu je kasnije govorio:

Ja se sećam toga momenta koliko sam bio duboko uzbuđen, kao i svi poslanici Ustavotvorne skupštine, i bio beskrajno srećan što se ostvario san jedan o kome smo godinama razmišljali i pitali se hoćemo li to ikada dočekati. To uzbuđenje je bilo jedinstveno i nikada u svom životu nisam imao takvo slično uzbuđenje, koje me je svog protreslo.⁴⁴

Petar Stambolić je ukazao na mjesto koje je S. Stanković zauzeo u istoriji jugoslovenske države ovim činom:

O praznicima naše revolucije ljudi koji slušaju radio mogli su često čuti jedan svečan, ali i topao glas, glas Siniše Stankovića koji 29. novembra 1945. godine sa govornice Ustavotvorne skupštine proglašava prvi Ustav nove Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Taj glas govori i govoriće budućim generacijama o jednom velikom trenutku naše istorije.⁴⁵

U prilog priči o reputaciji koju je imao i njegovoj stručnosti ide i činjenica da je izabran za člana mnogoljudne i vrlo stručne delegacije Jugoslavije na Mirovnoj konferenciji u Parizu (od kraja jula do sredine oktobra 1946. godine). Štaviše, na prijedlog delegacije Kanade, izabran je za predsjedavajućeg u Političko-teritorijalnoj komisiji za Mađarsku, koja je radila u okvirima Konferencije. Neki od problema razmatranih pred ovom Komisijom imali su veliki značaj za Jugoslaviju, naročito pitanje povratka arhivskih dokumenata koji su se odnosili na teritorije okupirane od strane Mađarske. Boraveći u Francuskoj tokom Mirovne konferencije, održao je i dva predavanja (u Lionu i Nansiju) na teme: *Nacionalna oslobođilačka borba Jugoslavije* i *Renesansa Jugoslavije*.⁴⁶

Osim političke, nakon oslobođenja, napredovala je i njegova naučna i stručna karijera. Već 2. marta 1946. godine izabran je za redovnog člana Srpske akademije nauka (SAN), a držao je nastavu na Filozofskom i Prirodno-matematičkom fakultetu u Beogradu. O savremenim dostignućima u biologiji govorio je na Kolarčevom narodnom univerzitetu, radeći na popularizaciji naučnih dostignuća.⁴⁷ Prema njegovoj inicijativi 1947. godine je osnovan

godine; AJ, 15-1-17, *Zapisnik trećeg redovnog sastanka Trećeg zasjedanja AVNOJ-a, održanog 9. avgusta 1945. godine u Beogradu*; AJ, 15-1-17, *Zapisnik treće zajedničke sednice Savezne skupštine i Skupštine naroda Ustavotvorne skupštine, održane 2. decembra 1945. godine u Beogradu*; AJ, 15-5-79, *Adrese poslanika Veća naroda*; AJ, 15-6-96.

⁴³ „Уставотворна скупштина прогласила је Републику”, *Борба* (Београд), бр. 290, 30. 11. 1945., 1.; М. ТОДОРОВИЋ – Р. ПОПОВИЋ, „Синиша Станковић (1892–1974)”, 244.-245.

⁴⁴ *Portreti—dr. Siniša Stanković*.

⁴⁵ „Борац за науку и свој народ”, *Политика* (Београд), бр. 21692, 25. 2. 1974., 5. Petar Stambolić, međutim, pravi grešku, toga dana je ukinuta monarhija u Jugoslaviji, ona proglašena federativnom republikom, a Ustav FNRJ je donijet nešto kasnije, 31. januara 1946. godine.

⁴⁶ М. ТОДОРОВИЋ – Р. ПОПОВИЋ, „Синиша Станковић (1892–1974)”, 245.-246.

⁴⁷ „Sećanje na jedno predavanje”, *Savremena biologija*, 5/1974., br. 20, 19.

Slika 2. Siniša Stanković čita Deklaraciju o proglašenju Federativne Narodne Republike Jugoslavije u Ustavotvornoj skupštini u Beogradu, 29. studenoga 1945.

Institut za ekologiju i biogeografiju u okviru SAN-a, a on je bio prvi upravnik.⁴⁸ Svoj naučni doprinos dao je narednih godina u oblastima sistematike, morfologije, embriologije, evolucije, zoogeografije, ekologije i teorijske biologije. Zbog svojih naučnih doprinosa postao je dopisni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (4. juna 1949), Slovenске akademije znanosti in umetnosti (2. juna 1953) i Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (1972).⁴⁹

Njegovo paraleleno političko i naučno angažovanje trajalo je sve do 1953. godine, kada je, povukavši se sa visokih državnih funkcija, svoj život ponovo u potpunosti mogao posvetiti nauci. Kao angažovani intelektualac, u najširem smislu te riječi, Siniša Stanković je i izvan naučnog i stručnog vidokruga imao veliki ugled kao nepokolebljivi antifašista i čovjek koji je zbog svojih ideja u vrijeme okupacije bio hapšen, saslušan i dva puta zatvaran u zloglasni logor na beogradskoj Banjici. Njegova žrtva nije ostala neprimjećena, bio je važ-

⁴⁸ Taj institut je 1956. spojen sa Institutom za fiziologiju, genetiku i selekciju u jedinstveni Biološki institut, koji 1968. prerasta u Institut za biološka istraživanja. Nakon smrti Siniše Stankovića (umro 24. februara 1974. godine), Institut dobija ime koje ga krasi i danas – Institut za biološka istraživanja *Siniša Stanković*. (M. ТОДОРОВИЋ – Р. ПОПОВИЋ, „Синиша Станковић (1892–1974)”, 237.-239.; „Визионар биолошких наука”, *Политика* (Београд), бр. 21248, 28.-30. 11. 1972., 15.; „In memoriam – akademik Siniša Stanković (1892–1974)”, *Arhiv bioloških nauka*, 26/1974., br. 1-2, 1.-5.; „Јуче у Београду умро академик Синиша Станковић”, *Политика* (Београд), бр. 21692, 25. 2. 1974., 1.; „Велики стваралац и педагог”, *Политика* (Београд), бр. 21697, 2. 3. 1974., 15.; „Професор Синиша Станковић велико име југословенске науке”, *Savremena biologija*, 5/1974., br. 20, 2.-6.)

⁴⁹ Njegovom ugledu doprinosi i činjenica da je bio dopisni član sovjetske i bugarske akademije nauka i Masarikove akademije u Pragu, počasni doktor univerziteta u Grenoblu i Nansiju i počasni član Čehoslovačkog zoološkog društva pri Čehoslovačkoj akademiji nauka. Godinama je bio jedan od potpredsjednika Međunarodnog limnološkog društva, kao i član Američkog društva za unapređenje nauke, Američkog ekološkog društva i Zoološkog društva Francuske. Jedan je od osnivača Srpskog biološkog društva i njegov prvi predsjednik, a bio je i prvi i počasni predsjednik Društva ekologa Jugoslavije. Godinama je uređivao stručne časopise *Arhiv bioloških nauka*, *Ekologija* i *Dijalektika*. (ASANU, *Dosije akademika S. Stankovića*; ASANU, *Istorijska zbirka*, br. 14726/1; M. ТОДОРОВИЋ – Р. ПОПОВИЋ, „Синиша Станковић (1892–1974)”, 204., 232.-234.; „Портрет – Синиша Станковић”, *Политика* (Београд), бр. 16026, 22. 12. 1957., 24.)

na figura u vlasti, kako u Srbiji, tako i u federalnoj Jugoslaviji, tokom izgradnje nove države. Njegova pravolinijska stremjenja, bez oscilacija, u stručnoj, ideološkoj i političkoj izgradnji učinila su ga jednim od najprestižnijih jugoslovenskih naučnika-političara, a godine 1939–1947. su imale nemjerljiv značaj u njegovom ideološkom, političkom i naučnom razvoju.

SINIŠA STANKOVIĆ AND THE SECOND WORLD WAR

Siniša Stanković was the one of most important Serbian and Yugoslav biologists. In the 1930s he was among those intellectuals who felt the strongest affinity to socialist ideas. In his book entitled *Životni prostor*, he strongly criticized fascism and racism. This made him a person of interest to German authorities during the occupation of Serbia following the breakup of Yugoslavia. He was thrown out of the University of Belgrade, interrogated, arrested, and finally imprisoned in a concentration camp in Belgrade. During the occupation, his life was in constant danger, filled with fear, but also a hope that the struggle against the occupying forces would be successful. His wartime connection with the communists made of him one of the most important intellectual supporters of the new Yugoslav government after the liberation. Shortly after Stanković's escape from the concentration camp, Belgrade was liberated and he became one of the most important political figures in Serbia within the federal Yugoslavia. He became the president of the Anti-Fascist Council of the People's Liberation of Serbia and as such, he was the one who declared the existence of the new Federal People's Republic of Yugoslavia. He was also a member of the Yugoslav delegation at the Paris Peace Conference. A successful politician, he did not neglect his academic career either, and made important steps towards the restoration of the University of Belgrade.

Keywords: Siniša Stanković, World War II, Yugoslavia, occupation, Banjica Concentration Camp, University of Belgrade

Arhivi

Arhiv Jugoslavije, Beograd (AJ), Prezidijum Narodne skupštine FNRJ

Arhiv Srbije, Beograd (AS), Skupština Republike Srbije (SRS)

Arhiv Srbije, Beograd (AS), Univerzitet u Beogradu (UB)

Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd (ASANU)

Istorijski arhiv Beograda, Beograd (IAB), Memoarska građa (MG)

Istorijski arhiv Beograda, Beograd (IAB), Memoarska građa – Banjički logor (BL)

Istorijski arhiv Beograda, Beograd (IAB), Uprava grada Beograda (UGB), Odeljenje specijalne policije (OSP)

Literatura

Sima BEGOVIĆ, *Logor Banjica 1941–1944*, I-II, Beograd 1989.

СИМА БЕГОВИЋ, „Професори и академици у логору на Бањици”, *Универзитет у Београду 1838–1988. Зборник радова*, (ур. Душан Татић и Ђорђевић Ускоковић), Београд 1988., 241.-261.

Simeon BEGOVIĆ, „Отпор zatočenika Banjičkog logora”, *Istorija 20. veka*, 30/1987., br. 1, 85.-114.
Бранислав Божовић, *Београд под комесарском управом 1941*, Београд 1998.

Dragomir BONDŽIĆ, *Beogradski univerzitet 1944–1952*, Beograd 2004.

Dragomir BONDŽIĆ, „Beogradski univerzitetski profesori i Drugi svetski rat”, *Intelektualci i rat 1939.–1947. Zbornik radova s Desničinih susreta 2011.*, (ur. Drago Rokсандић и Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2012., 275.-284.

Венцеслав ГЛИШИЋ, *Досије о Благоју Нешковићу. Прилози за биографију*, Београд 2011.

Љубодраг ДИМИЋ, „Универзитет у Београду као научни и културни чинилац 1929–1941. године“, *Универзитет у Београду 1838–1988. Зборник радова*, (ур. Душан Татић и Ђорђевић Ускоковић), Београд 1988., 209.-240.

Дневник Владислава А. Павловића о животу таоца у логору смрти на Бањици у таоцима собама 3, 25 и 26, Београд 2003.

Ко је ко у Југославији, Beograd – Zagreb 1928.

Димитрије КУЛИЋ, *Последњи очеви дани. Стрелјање Петра Кулића*, Београд 2002.

Logor Banjica: logoraši. Knjige zatočenika koncentracionog logora Beograd-Banjica (1941–1944), I, (priр. Evisa Micković и Milena Radojčić), Beograd 2009.

Милан ЛУКИЋ-ЛУЛЕ, *Бањица-Маутхаузен*, Београд 2006.

Боро МАЈДАНАЦ, „Универзитетско веће 1921–1941. године”, *Универзитет у Београду 1838–1988. Зборник радова*, (ур. Душан Татић и Ђорђевић Ускоковић), Београд 1988., 97.-123.

Момчило МИТРОВИЋ, „Обнова Универзитета 1944–1947. године“, *Универзитет у Београду 1838–1988. Зборник радова*, (ур. Душан Татић и Ђорђевић Ускоковић), Београд 1988., 263.-280.

Branko PETRANOVIĆ, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, Beograd 1992.

Српски биографски речник, II, Нови Сад 2006.

Српски биографски речник, III, Нови Сад 2007.

Синиша СТАНКОВИЋ – *Животни простор*, Београд 1939.

Максим ТОДОРОВИЋ, Ранка ПОПОВИЋ, „Синиша Ђ. Станковић (1892–1974)”, *Живот и дело српских научника*, VI, Београд 2000., 195.-264.

Симо Ц. ЂИРКОВИЋ, *Ко је ко у Недићевој Србији 1941–1944. Лексикон личности*, Београд 2009.

Љубинка ШКОДРИЋ, *Министарство просвете и вера у Србији 1941–1944. Судбина инсти-туције под окупацијом*, Београд 2009.

Štampa

Архив биолошких наука (Beograd)

Борба (Beograd)

Политика (Beograd)

Savremena biologija (Beograd)

Televizijske emisije

Portreti—dr. Siniša Stanković, scenario Branko Popović, Televizija Beograd, 1972.